

POSUDEK OPONENTA HABILITAČNÍ PRÁCE

Masarykova univerzita

Uchazeč

PhDr. Zuzana SIKOROVÁ, Ph.D.

Habilitační práce

Užívání výukových zdrojů v sekundárním a terciárním vzdělávání

Oponent

prof. PhDr. Zdeněk BENEŠ, CSc.

**Pracoviště opONENTA,
instituce**

oddělení didaktiky, teorie a metodologie historické vědy,
Ústav českých dějin, Filozofická fakulta, Univerzita
Karlova v Praze

Text posudku¹

Aktuálnost námětu

Edukace, nejen ta institucionalizovaná, školní, ale i ta nepodléhající právní a správní reglementaci, prochází v současnosti svojí největší proměnou od doby zavádění povinné školní docházky v době modernizace (evropské) společnosti v 18. – 19. století. Tuto změnu vyvolává průmyslová revoluce 4.0., charakterizovaná především všeobecnou digitalizací. Nutně se tak pozornost obrací k informačním zdrojům, na nichž edukace spočívá či jichž může využít a ke způsobům jejich využití. V konečném důsledku tedy také k interpretačním mechanismům v nich obsažených informací a tedy k povaze a struktuře samotné vzdělanosti jakožto výsledku edukace.

Předkládaná habilitační práce PhDr. Zuzany Sikorové, Ph.D. se věnuje právě problému informačních zdrojů současné školní edukace. Svojí koncepcí je členěna na dvě víceméně samostatné části: první tvoří teoretická část (s. 18 – 93), druhou vlastní autorčiny empirické výzkumy (s. 94 – 189). Tento posudek se soustředí především na první část habilitační práce neboť empirické výzkumy se nutně, vědomě či nevědomě, opírají o jistou teoretickou hypotézu.

¹ V textu posudku se lze zaměřit například na tyto oblasti: aktuálnost tématu, přístup k řešení, použitá metodologie, kvalita a správnost dosažených výsledků, původnost dosažených výsledků, uplatnitelnost výsledků pro rozvoj oboru a další bádání, uplatnitelnost výsledků v praxi, formální úprava a jazyková úroveň práce, připomínky k habilitační práci uchazeče.

Přístup k řešení a zasazení problematiky do odborného (vč. mezinárodního) kontextu

Jak bylo právě uvedeno, skládá se práce ze dvou svou povahou odlišných částí, teoretické a empirické. V obou text prozrazuje autorčinu velmi dobrou znalost problematiky, přehled o zahraniční literatuře, zejména psané v angličtině. Z habilitační práce je zřejmé také zapojení Dr. Sikorové do mezinárodních výzkumů; některé části práce jsou ostatně jejich přímou součástí (viz upozornění na nezveřejnění těchto částí na [www. stránkách univerzity](http://www.stránkách.univerzity)). Tím je doložen mezinárodní kontext její badatelské práce. Zřetelně se projevuje ve druhé části habilitační práce; výsledky zde předložených empirických studií, které vznikaly samostatně, nikoli v přímé souvislosti s první částí práce, mohou mít v mezinárodním kontextu obecně komparativní význam a přínos.

Pro české prostředí a výzkum práce přináší v první části podněty k uchopení učebnice (či v širším měřítku výukových zdrojů, viz níže) jako edukačního, kulturního a také „materiálového“ jevu – viz např. kap. 1.3. Přístupy ke zkoumání výukových zdrojů, která patří k nejzdařilejším částem habilitační práce. Ve druhé části jde po mém soudu spíše o kvantifikační šetření potvrzující do jisté míry intuitivně zřejmé skutečnosti: Studenti lékařské fakulty si budou asi více kupovat odbornou literaturu (např. anatomický atlas – dnes digitální - bude budoucí lékař nejspíš potřebovat po celou svou profesní dráhu), protože ta se inovuje přece jenom v menším měřítku než literatura společenskovední, navíc v mnoha oborech je požadována ve větší šíři a rozsahu než je tomu v lékařských oborech. Avšak znovu opakuji, že v mezinárodních kontextech mohou mají výsledky těchto empirických šetření jinou validitu.

Použitá metodologie

V teoretické části práce se autorka soustředí na samotný pojem učebnice, který je podle jejího názoru (opřené o především zahraniční a recentní literaturu) díky probíhající změnám v informační oblasti a následně i nutně se odrážející v samotné edukaci „problematizován“. Jistěže omezit pojetí učebnice pouze na tištěný text, byť sebevíce z hlediska edukačních potřeb strukturovaný, by bylo přinejmenším zpozdilé a neodpovídající reálné situaci. Do teorie učebnice (i do její tvorby) je třeba zahrnout i její digitální, ať už

částečnou, nebo úplnou formu. Z. Sikorová tak sice činí, avšak lze vznést otázku, zda jí uváděná definice je/jsou definičně vyčerpávající.

V žádném případě nelze přehlédnout, že Z. Sikorová v podstatě pomíjí český výzkum učebnic. Přitom teorie učebnice byla jednou z mála enkláv didaktického výzkumu, která byla použitelná i po změně politické situace po r. 1989. Zmíněna není pracovní skupina pod vedením doc. V. Michovského na tehdejší Státní pedagogické nakladatelství (Tvorba učebnic, publikující i speciální sborníky a monografie. Také práce Centra pedagogického výzkumu Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity by mohla být využita více. Pominuta je i průkopnická práce D. D. Zujeva *Jako tvořit učebnice* (Bratislava 1986), i když se autorka zmiňuje o tom, že na učebnici je nutný interdisciplinární pohled (viz s. 24); Zujev jak známo poukázal na nutnost knihovědného přístupu k ní, dnes tedy např. na přístup z hlediska mediálních studií, což lze chápat jako rozšíření původního zřetele k formální (a kulturní) podobě a roli učebnice. Odvolává se sice na práce prof. Jana Průchy, avšak jejich potencialitu pro pedagogický výzkum učebnic plně nevyužívá. Týká se to i jeho studie *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média* (1998), z níž je převzata jenom obecná úvodní charakteristika učebnice a pominuta zůstala jeho rozvinutí základních charakteristik učebnice jako – citujme jednoduché a přitom přesné její vymezení jako „integrovaného znakového útvaru, přinášející informace o nějakém výseku objektivní skutečnosti“, což jednoduše propojuje zřetel k tradiční tištěné podobě učebnice, tak k všem formám její digitalizované (elektronické) podoby. Ostatně základní pozornost v propojení a strukturním možnostem obou forem je zmíněna i v kolektivní publikaci I. Stuchlíková – T. Janík a kol. *Oborové didaktiky. Stav – vývoj – perspektivy* (2015), viz tab. na s. 314nn.

Z metodologického hlediska je také problémem zavedení v českém prostředí neobvyklého pojmu výukový zdroj, respektive jeho varianty používaného pro vysokoškolskou výuku (tj. studijní zdroj, viz s. 23). Sama autorka je j ještě ve své monografii *Učitel a učebnice: Užívání učebnic na 2. stupni základních škol* (Ostrava 2010) neužívá. Je – podle v textu práce rozptýlených jeho vymezení (viz s. 10, 23, 33, 91...) chápán velmi široce jako, řečeno jinak, zdroj edukačně využitelných informací. Ale není stanoveno jeho, řekněme vnitřní možné členění. Již první odstavec práce v tomto smyslu navozuje nemalé otazníky: Autorka píše: „v rámci pedagogiky je výzkum *výukových zdrojů, kurikulárních materiálů, didaktických textů, učebních textů, učebnic a edukačních médií* výrazně (metodologicky, doplním) nevyhraněným předmětem zájmu. Souřadné řazení uvedených pojmů však vyvolává otázku, co je tímto

pojmem/termínem rozuměno; jsou výukové zdroje zobecňujícím termínem pro následně vyjmenovávané informační zdroje, nebo jsou chápány jako jim rovnocenné? Tato nejasnost se v práci opakuje i na jiných místech.

Z metodologického hlediska vyvolává také pochyby konstatování, že není při výzkumu učebnic nutný zřetel k jejich obsahové analýze. Přinejmenším pro učebnice sociálně-humanitních předmětů (jako dějepis, občanská nauka) je jejich obsahová analýza nezbytná. Jde již o samotnou konstrukci předkládaného učiva, a tedy vytvářený obraz reality, jde také o kulturní, nebo chceme-li politickou rovinu učebnic, která je velmi pečlivě sledována i v mezinárodním kontextu. Bylo by tu možné jakožto na charakteristický příklad upozornit na již několik pokusů o vytvoření evropské (či alespoň regionálně evropské) učebnice dějepisu, které byly neúspěšné právě z důvodů konstrukce obsahu učebnice a interpretací dějinných procesů a událostí. Dr. Sikorová přistupuje k učebnici z obecně pedagogického a povýtce kvantifikačního (viz druhá část práce) hlediska, takže její zorný úhel nemůže jít do přílišných detailů odpovídajících potřebám a zaměření jednotlivých oborových didaktik, nicméně pominout jejich úlohu v tvorbě učebnic nelze.

Kvalita, správnost a původnost dosažených výsledků

Pro oblast teorie učebnice se práce snaží začlenit učebnici a její teorie do širšího informačního prostoru, zahrnujícího nejen zdroje přímých oborových informací (ať už předmětových nebo obecně pedagogických, jež jsou ale také oborové), tak i informace regulativního charakteru - viz zařazení kurikul mezi tyto zdroje. Vytváří tak prostor pro další možnosti výzkumu. Autorkou provedená empirická šetření teoretické hypotézy či závěry ohledně výukových zdrojů specifikují, byť nikoli systematickým způsobem. Jejich platnost to omezuje.

Uplatnitelnost výsledků pro rozvoj oboru a další bádání, uplatnitelnost výsledků v praxi

Výsledky výzkumů Dr. Sikorové jsou, jak vyplývá z předchozích částí posudku, s kritickou pozorností využitelné jak v domácím, tak zahraničním bádání. Konstatuji-li že s kritickou pozorností, odkazují tím zejména na skutečnost, že se práce zabývá v mnohém otevřenými

badatelskými problémy a může být proto příspěvkem k bádání nikoli vyslovením posledního slova.

Formální úprava a jazyková úroveň práce

Jazyková úroveň práce je vyhovující, k terminologii lze vyslovit upozornění, že by bylo bývalo zapotřebí věnovat pečlivější pozornost přesnějšímu vymezení jednotlivých základních pojmů, především v jejich vzájemných v jejich vztazích. Na druhé části práce je silně zřetelné, že je sestavena z dílčích studií; chybí jejich hlubší propojení. Celek habilitační práce tak působí poněkud nejednotně, nikoli jako ucelená monografie, ale jako soubor studií. Český úzus habilitačních prací tuto možnost připouští.

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce (počet dotazů dle zvážení oponenta)

1/ Informační prostor je díky mnohosti výukových zdrojů pro současnou edukaci bytostně otevřený. Jakou úlohu v něm mají plnit učebnice jakožto jeden z nich? Co z tohoto stavu podle autorky vyplývá pro jejich konstrukci a praktické užívání?

Závěr

Habilitační práce Zuzany SIKOROVÉ Užívání výukových zdrojů v sekundárním a terciárním vzdělávání *splňuje* požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Pedagogika.

V Praze dne 18. září 2019